

॥ अभिश्रवण-मन्त्राः ॥

॥ पुरुषसूक्तम् ॥

(तैत्तिरीयारण्यके प्रपाठकः - ३ / अनुवाकः - १२-१३)

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं
 विश्वतो वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्॥ पुरुष एवेदं सर्वम्।
 यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति॥
 एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायांश्च पूरुषः। पादोऽस्य
 विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि॥ त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः।
 पादोऽस्येहाऽऽभवात्पुनः। ततो विश्वङ्मुक्तामत्। साशनानशने
 अभि॥ तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः। स
 जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥ यत्पुरुषेण
 हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्याऽऽसीदाज्यम्।
 ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः॥ सप्तास्याऽऽसन् परिधयः।
 त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
 अबध्नन् पुरुषं पशुम्॥ तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं
 जातमग्रतः। तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे
 वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः।
 ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दांसि जज्ञिरे तस्मात्।
 यजुस्तस्मादजायत॥ तस्मादश्वा अजायन्त। ये के

चौभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता
 अजावयः॥ यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्। मुखं
 किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते॥ ब्राह्मणोऽस्य
 मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः। ऊरू तदस्य यद्वैश्यः।
 पद्भ्यां शूद्रो अजायत॥ चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो
 अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत॥ नाभ्यां
 आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः
 श्रोत्रात्। तथा लोकां व्यकल्पयन्॥ वेदाहमेतं पुरुषं
 महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे॥ सर्वाणि रूपाणि
 विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते॥ धाता
 पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान् प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं
 विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते॥
 यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्।
 ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति
 देवाः॥ अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः
 समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य
 विश्वमाजानमग्रे॥ वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं
 तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था
 विद्यतेऽयनाय॥ प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो
 बहुधा विजायते। तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्।
 मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः॥ यो देवेभ्य आतपति।

यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्॒वो यो दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑
 रु॒चाय॑ ब्रा॒ह्म॒ये॥ रुचं॑ ब्रा॒ह्मं ज॒नय॑न्तः। दे॒वा अ॒ग्रे तद॑ब्रुवन्।
 यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा अ॒सन् व॒शे॥ ह्रीश्च॑ ते
 ल॒क्ष्मीश्च॑ प॒त्न्यौ। अ॒होरा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि रू॒पम्। अ॒श्विनो॑
 व्या॒त्तम्। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण। स॒र्वं म॑निषाण॥
 ॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥

॥ नारायणसूक्तम् ॥

(तेत्तिरीयारण्यके प्रपाठकः - १० / अनुवाकः - १३)

स॒हस्र॑शी॒र्षं दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। वि॒श्वं ना॒राय॑णं
 दे॒वम॒क्षरं॑ पर॒मं प॒दम्। वि॒श्वतः॑ पर॒मान्नित्यं॑ वि॒श्वं
 ना॒राय॑णं ह॒रिम्। वि॒श्वमे॒वेदं पु॑रुष॒स्तद्वि॒श्वमु॑पजीवति।
 पतिं॑ वि॒श्वस्या॒ऽऽत्मे॒श्वरं॑ श॒श्वतं॑ शि॒वम॑च्युतम्। ना॒राय॑णं
 म॒हाज्ञे॑यं वि॒श्वात्मा॑नं प॒राय॑णम्। ना॒राय॑णप॒रो ज्यो॒तिरा॒त्मा
 ना॒राय॑णः प॒रः। ना॒राय॑ण प॒रं ब्र॒ह्म त॒त्त्वं ना॒राय॑णः
 प॒रः। ना॒राय॑णप॒रो ध्या॒ता ध्या॑नं ना॒राय॑णः प॒रः। यच्च॑
 कि॒ञ्चिज्ज॑ग॒त्सर्वं दृ॒श्यते॑ श्रूय॒तेऽपि॑ वा॥

अ॒न्तर्ब॑हिश्च॑ तत्स॒र्वं व्या॒प्य ना॒राय॑णः स्वि॒तः। अ॒नन्त॑मव्ययं
 क॒विः स॑मु॒द्रेऽन्तं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। प॒द्म॒कोश॑ प्र॒तीका॑शः
 हृ॒दयं॑ चाप्य॒धोमु॑खम्। अधो॑ नि॒ष्ट्या वि॑तस्त्या॒न्ते ना॒भ्यामु॑परि॒
 तिष्ठ॑ति। ज्वा॒ल॒मा॒लाकु॑लं भा॒ती वि॒श्वस्या॑ऽऽय॒तनं॑ म॒हत्।

सन्ततं॑ शि॒लाभिस्तुल॑म्ब॒त्याकोश॑सन्निभम्। तस्यान्ते॑
 सुषि॒रः॑ सूक्ष्मं तस्मिन्त्सर्वं॑ प्रतिष्ठितम्। तस्य॑ मध्ये॑ म॒हान्-
 ग्निर्वि॒श्वार्चिर्वि॒श्वतो॑मुखः। सोऽग्रं॑ भुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजुरः
 क॒विः। ति॒र्यग्धूर्ध्वम॑धः शायी॑ र॒श्मय॑स्तस्य॑ सन्तता।
 सन्तापय॑ति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य॑ मध्ये॑
 वह्नि॑शिखा अ॒णीयो॑र्ध्वा व्य॒वस्थि॑तः। नी॒लतो॑यद-
 मध्य॒स्थाद्विद्यु॑ल्लेखेव॒ भास्व॑रा। नी॒वार॑शूकवत्तन्वी पी॒ता
 भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः॑ शिखा॒या म॑ध्ये प॒रमा॑त्मा
 व्य॒वस्थि॑तः। स ब्रह्म॒ स शिवः॑ स हरिः॑ सेन्द्रः॑ सोऽक्षरः॑
 पर॒मः स्व॒राट्॥ ऋ॒तः॑ स॒त्यं प॑रं ब्रह्म॒ पुरुषं॑ कृष्ण॒पिङ्ग॑लम्।
 ऊ॒र्ध्वरे॑तं वि॒रूपाक्षं॑ वि॒श्वरू॑पाय॒ वै नमो॑ नमः।

ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वा॒सुदे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ विष्णुः
 प्रचो॒दया॑त्।

विष्णो॒र्नु कं॑ वी॒र्या॑णि प्रवोचं॒ यः पार्थि॑वानि विम॒मे रजा॑ंसि
 यो अस्क॑भाय॒दुत्तरं॑ स॒धस्थं॑ विचक्रमा॒णस्त्रेधो॑रु॒गायो
 विष्णो॑र॒राट॑मसि विष्णोः॑ पृ॒ष्ठम॑सि विष्णोः॑ श्र॒त्रैस्थो॑ विष्णोः॑
 स्यू॒रसि॑ विष्णो॑र्ध्रु॒वम॑सि वैष्ण॒वम॑सि विष्णो॑वे त्वा॥

॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥

॥ कृणुष्व पाजः ॥

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवा॥ इभेन।
 तृष्णीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तासि विध्यं रक्षसस्तपिष्ठैः। तव
 भ्रमासं आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः। तपूँष्यग्रे
 जुह्वा पतङ्गानसन्दितो वि सृज विष्वंगुल्काः। प्रति स्पशो
 वि सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः। यो नो
 दूरे अघशंसो यो अन्त्यग्रे मार्किष्टे व्यथिरा दधर्षीत्॥१॥

उदग्रे तिष्ठ प्रत्याऽऽतनुष्व न्यमित्रा॥ ओषतात्तिग्महेते। यो
 नो अराति॥ समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतुसं न शुष्कम्।
 ऊर्ध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्रे। अव
 स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून्। स
 ते जानाति सुमतिं यविष्ठ य ईवते ब्रह्मणे गातुमैरत्॥२॥

विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो द्युम्नान्यर्यो वि दुरो अभि द्यौत्।
 सेदग्रे अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः।
 पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना साऽसंदिष्टिः।
 अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाख्सं ते वावाता जरतामियङ्गीः॥३॥

स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु द्यून्।
 इह त्वा भूर्या चरेदुप त्मन्दोषावस्तर्दीदिवा॥ समनु द्यून्।
 कीडन्तस्त्वा सुमनसः सपेमाभि द्युम्ना तस्थिवा॥ सो
 जनानाम्। यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न उपयाति
 वसुमता रथेन। तस्य त्राता भवसि तस्य सखा

यस्तं आतिथ्यमानुषगजुजोषत्। म॒हो रु॑जामि ब॒न्धुता॒
वचो॑भिस्तन्मा॑ पि॒तुर्गोत॑मा॒दन्वि॑याय॥ ४॥

त्वं नो अ॒स्य वच॑सश्चिकिद्धि॒ होत॑र्यविष्ठ सु॒क्रतो॑ दमू॒नाः।
अस्व॑प्रजस्तरण॑यः सु॒शेवा॒ अत॑न्द्रासोऽवृ॒का अश्र॑मिष्ठाः। ते
पा॒यवः॑ स॒ध्रिय॑श्चो नि॒षद्या॑ऽग्ने तव॑ नः पा॒न्त्वमू॑र। ये पा॒यवो॑
मा॒मते॑यं ते अ॒ग्ने पश्य॑न्तो अ॒न्धं दु॑रि॒तादर॑क्षन्। र॒रक्ष॑
ता॒न्त्सुकृ॑तो वि॒श्ववे॑दा दि॒प्सन्त॒ इद्रि॑पवो॒ ना ह॑ दे॒भुः॥ ५॥

त्वया॑ व॒यः स॑ध॒न्यस्त्वो॒तास्तव॑ प्रणी॑त्यश्याम॒ वाजा॑न्। उ॒भा
शः॑ सा॒ सूद॑य सत्यता॒तेऽनु॑ष्ठुया कृ॒णु॒ह्यह॑याण। अ॒या ते॑ अ॒ग्ने
स॒मिधा॑ वि॒धेम॒ प्रति॒ स्तोम॑ः श॒स्यमा॑नं गृ॒भाय। दहा॑ऽश॒सो
र॒क्षसः॑ पा॒ह्यस्मान्द्रु॑हो नि॒दो मि॑त्रम॒हो अव॑द्यात्। र॒क्षो॒हणं
वा॒जिन॒माऽऽजि॑घर्मि मि॒त्रं प्रथि॑ष्ठमुप॑ या॒मि श॑र्म। शिशा॑नो
अ॒ग्निः क्रतु॑भिः॒ समि॑द्धः स नो॒ दिवा॒ स रि॑षः पा॑तु न॒क्तम्॥ ६॥

वि ज्योति॑षा बृ॒हता॒ भा॑त्य॒ग्निरा॒विर्वि॑श्वानि कृ॒णुते॑ महि॒त्वा।
प्रादे॑वीर्मा॒याः स॑हते दु॒रेवाः॒ शिशी॑ते शृ॒ङ्गे रक्ष॑से वि॒निक्षे॑। उ॒त
स्वा॒नासो॑ दि॒विष॑न्त्व॒ग्नेस्ति॒ग्मायु॑धा॒ रक्ष॑से ह॒न्त॒वा उ॑। मदे॑
चिद॑स्य॒ प्ररु॑जन्ति॒ भामा॒ न व॑रन्ते परि॒बाधो॑ अदे॑वीः॥ ७॥

॥ रक्षोहणो वलगहनः ॥

र॒क्षो॒हणो॑ वल॒ग॒ह॒नो॑ वैष्ण॒वान्ख॑नामी॒दम॒हं तं व॑ल॒ग॒मुद्व॑पामि
 यं नः॑ स॒मा॒नो यम॑स॒मानो॑ निच॒खाने॑दमे॒नम॑ध॒रं करो॑मि यो
 नः॑ स॒मा॒नो योऽस॑मानोऽराती॒यति॑ गा॒य॒त्रेण॑ छ॒न्द॒साऽव॑बाढो
 वल॒गः कि॒मत्र॑ भ॒द्रं तन्नौ॑ स॒ह वि॒राड॑सि स॒पत्न॑हा स॒म्राड॑सि
 भ्रातृ॒व्य॒हा स्व॒राड॑स्यभिमाति॒हा वि॑श्वा॒राड॑सि वि॒श्वासां॑
 ना॒ष्ट्राणा॑ ह॒न्ता (३)

र॒क्षो॒हणो॑ वल॒ग॒ह॒नः प्रो॒क्षामि॑ वैष्ण॒वान् र॒क्षो॒हणो॑ वल॒ग॒ह॒नो-
 ऽव॑ नयामि वैष्ण॒वान् यवो॑ऽसि य॒वया॑स्मद्वेषो॑ य॒वया॑रा॒ती
 र॒क्षो॒हणो॑ वल॒ग॒ह॒नोऽव॑ स्तृणामि वैष्ण॒वान् र॒क्षो॒हणो॑
 वल॒ग॒ह॒नोऽभि जु॑होमि वैष्ण॒वान् र॒क्षो॒हणो॑ वल॒ग॒ह॒नावुप॑
 दधामि वैष्ण॒वी र॒क्षो॒हणो॑ वल॒ग॒ह॒नो पर्यू॑हामि वैष्ण॒वी
 र॒क्षो॒हणो॑ वल॒ग॒ह॒नो परि॑ स्तृणामि वैष्ण॒वी र॒क्षो॒हणो॑
 वल॒ग॒ह॒नो वैष्ण॒वी बृ॒हन्न॑सि बृ॒हद्वा॑वा बृ॒हती॑मिन्द्रा॒य वाच॑
 वद॥ (४)

॥ सोमाय पितृमते ॥

(तैत्तिरीयसंहिता १.८.५)

सोमा॑य पि॒तृम॑ते॒ पुरो॒डाश॑ ष॒ट्क॑पालं॒ निर्व॑पति पि॒तृभ्यो॑
 ब॒र्हिष॑द्भ्यो॒ धा॒नाः पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒ष्वान्तेभ्यो॑ऽभिवा॒न्याये॑ दु॒ग्धे
 म॒न्थमे॒तत् ते॑ तत् ये च॒ त्वाम॑न्वे॒तत् ते॑ पि॒ताम॑ह प्र॒पिताम॑ह
 ये च॒ त्वाम॑न्व॒त्र पि॒तरो॑ यथाभा॒गं म॑न्दध्व॒ सुस॑न्द॒शं त्वा

व॒यं म॒घं व॒न् म॒न्दि॒षी॒महि॑॥ प्र नू॒नं पू॒र्णव॑न्धुरः स्तु॒तो या॑सि
व॒शा॒५ अ॒नु॑॥ यो॒जा न्वि॑न्द्र ते॒ हरी॑॥ (७)

अक्ष॑न्नमी॒मद॑न्त॒ ह्यव॑ प्रि॒या अ॑धूषत॥ अस्तो॑षत॒ स्वभा॑नवो
वि॒प्रा न॑वि॒ष्ठया॒ म॒ती॑॥ यो॒जा न्वि॑न्द्र ते॒ हरी॑॥ अक्ष॑न्
पि॒तरोऽमी॑मदन्त॒ पि॒तरोऽती॑तृपन्त॒ पि॒तरोऽमी॑मृजन्त
पि॒तरः॑॥ परे॑त पि॒तरः॑ सोम्या ग॒म्भीरैः॑ पृ॒थिभिः॑ पू॒र्व्यैः॑॥ अथा॑
पि॒तृन्धु॑स्सुवि॒दत्रा॑५ अ॒पीत॑ य॒मेन॑ ये स॒ध॒मादं॑ म॒दन्ति॑॥ म॒नो
न्वा हु॑वामहे ना॒राश॑५ से॒न स्तो॑मे॒न पि॒तृणां॑ च॒ म॒न्म॑भिः॥
आ (८)

न॑ ए॒तु म॒नः पु॒नः क्र॒त्वे द॑क्षा॒य जी॒वसे॑॥ ज्योक् च॒ सूर्य॑
दृ॒शे॑॥ पु॒नर्नः॑ पि॒तरो॒ मनो॑ ददा॒तु दै॒व्यो ज॑नः॥ जी॒वं ब्रा॒तः॑
स॒चेम॑हि॥ यद॒न्तरि॑क्षं पृ॒थि॒वीमु॒त द्यां॑ यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा
जि॒हि॑५ सि॒म॥ अ॒ग्नि॒र्मा त॑स्मा॒देन॑सो॒ गा॒रु॑ह॒पत्यः॑ प्र मु॑ञ्चतु
दु॒रि॒ता या॑नि च॒कृ॒म क॒रोतु॑ मा॒म॒ने॒नस॑म्॥ (९)

॥ उशन्तस्त्वा हवामहे ॥

(तैत्तिरीयसंहिता २.६.१२)

उ॒शन्त॑स्त्वा हवामह उ॒शन्तः॑ स॒मि॒धी॒महि॑। उ॒शन्नु॑शत आ
व॑ह पि॒तृन् ह॒विषे॑ अ॒त्त॒वे। त्व॑५ सो॒म प्र॑चि॒कितो॑ म॒नी॒षा
त्व॑५ रजि॑ष्ठ॒मनु॑ नेषि प॒न्था॑म्। तव॑ प्र॒णी॑ती पि॒तरो॑ न इ॒न्दो
दे॒वेषु॑ रत्न॑म॒भज॑न्त॒ धी॒राः॑। त्वया॑ हि नः पि॒तरः॑ सो॒म पू॒र्वे

कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः। वन्वन्नवातः परिधीं रपोर्णु
वीरेभिरश्वैर्मघवा भवा - (६५)

नः। त्वं सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ
तंतन्था। तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वयं स्याम पतयो
रयीणाम्। अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छतु सदःसदः सदत
सुप्रणीतयः। अत्ता हवींषि प्रयंतानि बर्हिष्यथा रयिं
सर्ववीरं दधातन। बर्हिषदः पितर ऊत्यर्वागिमा वो हव्या
चकृमा जुषध्वम्। त आ गतावसा शन्तमेनाथास्मभ्यं (६६)

शं योररपो दधात। आहं पितृन्सुविदत्रां अविथ्सि नपातं
च विक्रमणं च विष्णोः। बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त
पित्वस्त इहागमिष्ठाः। उपहूताः पितरः सोम्यासो बर्हिष्येषु
निधिषु प्रियेषु। त आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते
अवन्त्वस्मान्। उदीरतामवर उत्परास उन्मध्यमाः पितरः
सोम्यासः। असुं (६७)

य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु। इदं
पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो य उपरास ईयुः। ये
पार्थिवे रजस्या निषत्ता ये वा नूनं सुवृजनासु विक्षु।
अथा यथा नः पितरः परासः प्रत्नासो अग्न ऋतमांशुषाणाः।
शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासः क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरपं व्रन्।
यदग्ने (६८)

कव्यवाहन पितृन् यक्ष्यतावृधः। प्र च हव्यानि वक्ष्यसि
 देवेभ्यश्च पितृभ्य आ। त्वमग्न ईडितो जातवेदो-
 ऽवाङ्मुव्यानि सुरभीणि कृत्वा। प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते
 अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवींषि। मातली कुव्यैर्यमो
 अङ्गिरोभिर्बृहस्पतिरुक्कम्भिर्वावृधानः। याश्च देवा वावृधुर्ये
 च देवान्स्वाहाऽन्ये स्वधयाऽन्ये मदन्ति। (६९)

इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः।
 आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषा
 मादयस्व। अङ्गिरोभिरा गहि यज्ञियैभिर्यमं वैरूपैरिह
 मादयस्व। विवस्वन्तं हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे
 बर्हिष्या निषद्य। अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा अथर्वाणो
 भृगवः सोम्यासः। तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे
 सौमनसे स्याम॥ (७०)

॥ भक्षेहि मा विश ॥

(तेत्तिरीयसंहिता ३.२.५)

भक्षेहि मा विश दीर्घायुत्वायं शन्तनुत्वायं रायस्पोषायं वर्चसे
 सुप्रजास्त्वायेहि वसो पुरोवसो प्रियो मे हृदोऽस्यश्विनोस्त्वा
 बाहुभ्यां सघ्यासं नृचक्षंसं त्वा देव सोम सुचक्षा अव ख्येषं
 मन्द्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा
 स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्ष्णी वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि

विश्वचर्षणे (१६)

श॒म्भूर्म॑यो॒भूः स्व॒स्ति मा॑ हरि॒वर्णं॑ प्र च॒रु ऋ॒त्वे द॒क्षा॑य
रा॒यस्पोषा॑य सु॒वीरता॑यै मा मा॑ राज॒न्वि बी॑भिषो॒ मा
मे हा॒र्दि त्वि॒षा व॑धीः। वृष॑णे शुष्मा॒याऽऽयु॑षे वर्च॑से॥
वसु॑म॒द्गण॑स्य सोम देव ते मति॑विदः प्रातःस॒वनस्य॑
गा॒यत्र॑छन्दस॒ इन्द्र॑पीतस्य॒ नरा॒शंस॑पीतस्य॒ पितृ॑पीतस्य॒
मधु॑मत॒ उप॑हूतस्योप॑हूतो भक्ष॑यामि रु॒द्रव॑द्गणस्य सोम
देव ते मति॑विदो मा॒ध्यन्दि॑नस्य॒ सवन॑स्य त्रि॒ष्टुच्छ॑न्दस॒
इन्द्र॑पीतस्य॒ नरा॒शंस॑पीतस्य (१७)

पितृ॑पीतस्य॒ मधु॑मत॒ उप॑हूतस्योप॑हूतो भक्ष॑याम्यादित्यव॑द्गणस्य
सोम देव ते मति॑विदस्तृतीय॑स्य॒ सवन॑स्य जग॑तीछन्दस॒
इन्द्र॑पीतस्य॒ नरा॒शंस॑पीतस्य॒ पितृ॑पीतस्य॒ मधु॑मत॒
उप॑हूतस्योप॑हूतो भक्ष॑यामि। आ प्या॑यस्व॒ समै॑तु ते विश्व॑तः
सोम॒ वृष्णि॑यम्। भवा॒ वाज॑स्य सङ्ग॑थे। हिन्व॑ मे गात्रा॑
हरि॒वो गु॒णान्मे॒ मा वि ती॑तृषः। शि॒वो मे॑ सप्त॒रूषी॑नुप॑ तिष्ठस्व॒
मा मेऽवा॒ङ्गाभि॑मति॑ (१८)

गाः। अपा॑म॒ सोम॑म॒मृता॑ अभू॒माद॑श्म॒ ज्योति॑रवि॒दाम॒ देवान्।
किम॒स्मान्कृ॑णव॒दरा॑तिः किमु॑ धूर्ति॑र॒मृत॒ मर्त्य॑स्य। यन्म॑
आ॒त्मनो॑ मि॒न्दाभू॑दग्निस्तत्पुन॒राहा॑र्जातवै॒दा विच॑र्षणिः।
पुन॑र॒ग्निश्चक्षु॑रदात्पुन॒रिन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। पुन॑र्मे अ॒श्विना
यु॒वं चक्षु॑रा ध॑त्तम॒क्ष्योः। इ॒ष्टय॑जुषस्ते देव सोम

स्तुतस्तौमस्य (१९)

श॒स्तोक्थ॑स्य॒ हरि॑वत॒ इन्द्र॑पीतस्य॒ मधु॑मत॒ उप॑हूत॒स्योप॑हूतो
भक्षयामि। आ॒पूर्याः॒ स्था मा॑ पूरयत प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च।
ए॒तत्ते॑ तत॒ ये च॒ त्वामन्वे॑तत्ते॑ पितामह प्रपितामह॒ ये च॒
त्वामन्व॑त्र॒ पितरो॑ यथाभा॒गं म॑न्दध्वं॒ नमो॑ वः पितरो॒ रसा॑य॒
नमो॑ वः पितरः॒ शुष्मा॑य॒ नमो॑ वः पितरो जी॒वाय॒ नमो॑ वः
पितरः (२०)

स्व॒धाये॒ नमो॑ वः पितरो म॒न्यवे॒ नमो॑ वः पितरो घो॒राय॒ पित॑रो
नमो॑ वो॒ य ए॒तस्मिँ॑ल्लो॒के स्थ॒ युष्मा॑ऽस्तेऽनु॒ येऽस्मिँ॑ल्लो॒के मां
तेऽनु॒ य ए॒तस्मिँ॑ल्लो॒के स्थ॒ यूयं॑ तेषां॒ वसि॑ष्ठा भूयास्त॒ ये-
ऽस्मिँ॑ल्लो॒केऽहं॑ तेषां॒ वसि॑ष्ठो भूयासं॒ प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो
विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव। (२१)

यत्का॑मास्ते जुहुमस्तत्रो॑ अस्तु व॒यः॑ स्याम॒ पत॑यो
रयी॒णाम्। दे॒वकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑नमसि मनु॒ष्यकृ॑त॒स्यै॒नसो॑-
ऽव॒यज॑नमसि पि॒तृकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑नमस्य॒प्सु धौ॑तस्य
सोम॒ देव॒ ते नृ॑भिः सु॒तस्ये॑ष्टय॒जुषः॑ स्तुतस्तौमस्य
श॒स्तोक्थ॑स्य॒ यो भ॑क्षो अ॒श्वस॑निर्यो गो॒सनि॑स्तस्य॒ ते
पि॒तृभि॑र्भक्षं॒ कृ॑त॒स्योप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॥ (२२)

॥ ध्रुवासि धरुणास्तृता ॥

ध्रुवासिं धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता। मा त्वां समुद्र
उद्वधीन्मा सुपुर्णोऽव्यथमाना पृथिवीं दृ३ह। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्प्रथोऽसि
पृथिव्यसि भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य
भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृ३ह पृथिवीं
मा हि३सीर्विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय
प्रतिष्ठायै (३६)

चरित्रायाग्निस्त्वाभि पातु मद्या स्वस्त्या छुर्दिषा शन्तमेन
तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती
परुषःपरुषः परि। एवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन
चा या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते
देवीष्टके विधेम हविषा वयम्। अषाढासि सहमाना
सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व
पृतन्यतः। सहस्रवीर्या (३७)

असि सा मां जिन्वा मधु वातां ऋतायते मधु क्षरन्ति
सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि
मधुमत्पार्थिव३ रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो
वनस्पतिर्मधुमा३ अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः।
मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञम्मिमिक्षताम्। पिपृतां नो
भरीमभिः। तद्विष्णोः परमम् (३८)

पद३ सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततम्। ध्रुवासिं

पृथिवि॑ सह॑स्व पृतन्य॒तः। स्यू॒ता दे॒वेभि॑र॒मृते॑नागाः॑। यास्ते॑
अग्ने॑ सूर्ये॑ रुचं॑ उद्य॒तो दि॒वमा॑त॒न्वन्ति॑ र॒श्मिभिः॑। ताभिः॑
सर्वा॑भी रु॒चे जना॑य नस्कृधि। या वो॑ दे॒वाः सूर्ये॑ रुचो॑
गोष्व॑श्वेषु॒ या रुचः॑। इन्द्रा॑ग्नी ताभिः॑ सर्वा॑भी रुचं॑ नो धत्त
बृह॑स्पते। वि॒राट् (३९)

ज्योति॑रधारय॒थ्स॒म्राड्योति॑रधारय॒थस्व॒राड्योति॑रधारयत्। अग्ने॑
यु॒क्ष्वा हि ये तवा॑श्वा॒सो दे॒व सा॒धवः॑। अरं॑ वह॑न्त्या॒शवः॑। यु॒क्ष्वा
हि दे॒वहू॑तमा॒९ अ॒श्वा९ अग्ने॑ र॒थीरि॑व। नि होता॑ पू॒र्व्यः सं॒दः।
द्र॒प्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॑ द्यामि॒मं च॒ योनि॑मनु॒ यश्च॒ पूर्वः॑।
तृती॑यं योनि॒मनु॑ स॒ञ्चर॑न्तं द्र॒प्सं जु॑होम्यनु॒ सप्त॑ (४०)

होत्राः॑। अभू॑दि॒दं वि॒श्वस्य॑ भुव॑नस्य॒ वाजि॑नम॒ग्नेर्वै॑श्वान॒रस्य॑ च।
अ॒ग्निज्योति॑षा॒ ज्योति॑ष्मानु॒क्रमो॑ वर्च॑सा वर्च॑स्वान्। ऋ॒चे त्वा
रु॒चे त्वा॒ समि॑थ्स्र॑वन्ति स॒रितो॑ न धे॒नाः। अ॒न्तर्हृ॒दा मन॑सा
पू॒यमा॑नाः। घृ॒तस्य॑ धारा॑ अ॒भि चा॑कशीमि। हि॒र॒ण्ययो॑ वेत॒सो
मध्यं॑ आ॒साम्। तस्मि॑न्त्सुप॒र्णो म॑धुकृ॒त्कुला॑यी भज॑न्नास्ते
मधु॑ दे॒वता॑भ्यः। तस्या॑ऽऽस॒ते हर॑यः स॒प्त ती॒रे स्व॒धां दुहा॑ना
अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑म्॥ (४१)

॥ यास्ते अग्ने ॥

यास्ते॑ अग्ने॒ समि॒धो॒ यानि॒ धाम॒ या जि॒ह्वा जा॑तवेदो॒ यो
अ॒र्चिः। ये ते॑ अग्ने॒ मे॒डयो॒ य इ॒न्द्र॑व॒स्तेभि॑रा॒त्मानं॑ चिनुहि
प्रजा॒नन्। उ॒थ्स॒न्नय॑ज्ञो वा ए॒ष यद॑ग्निः किं वा॒हैत॑स्य॒ क्रिय॑ते
किं वा॒ न य॒द्वा अ॑ध्व॒र्युर॒ग्रेश्चि॑न्वन्न॒न्तरे॑त्या॒त्मनो॒ वै तद॑न्तरे॑ति
यास्ते॑ अग्ने॒ समि॒धो॒ यानि॑ (३३)

धामे॒त्याहै॑षा वा अ॒ग्नेः स्व॑यश्चि॒तिर॒ग्निरे॒व तद॑ग्निं चि॒नोति॑
नाध्व॒र्युरा॒त्मनो॒ऽन्तरे॑ति॒ चत॑स्र॒ आशाः॒ प्र च॑रन्त्व॒ग्नय॑ इ॒मं
नो॑ य॒ज्ञं न॑यतु प्रजा॒नन्। घृ॒तम्पि॑न्वन्न॒जर॑ सु॒वीरं॑ ब्रह्मं
स॒मिद्भ॑व॒त्याहु॑तीनाम्। सु॒वर्गा॑य॒ वा ए॒ष लो॒कायोप॑ धीयते
यत्कूर्म॑श्चत॑स्र॒ आशाः॒ प्र च॑रन्त्व॒ग्नय॑ इत्या॑ह (३४)

दिश॑ ए॒वैते॒न प्र जा॑नाती॒मं नो॑ य॒ज्ञं न॑यतु प्रजा॒नन्नित्या॑ह
सु॒वर्ग॑स्य॒ लो॒कस्या॒भनी॑त्यै ब्रह्मं स॒मिद्भ॑व॒त्याहु॑तीना॒मित्या॑ह
ब्रह्म॑णा॒ वै दे॒वाः सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन् यद्ब्रह्म॑ण्व॒त्योप॑दधा॒ति
ब्रह्म॑णै॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष
यद॑ग्निस्तस्य॑ प्र॒जाः प॒शव॑श्छन्दा॑सि रू॒पं स॒र्वान्
वर्णा॑निष्ट॒कानां॑ कुर्याद्रू॒पेणै॒व प्र॒जां प॒शूञ्छ॑न्दा॒स्यव॑ रु॒द्धे-
ऽथो॑ प्र॒जाभ्य॑ ए॒वैन॑म्प॒शुभ्य॑श्छन्दा॒भ्योऽव॑रुद्धा॑ चिनुते॥ (३५)

(तेत्तिरीय-ब्राह्मणम्/अष्टकम्-१/प्रश्नः-२/अनुवाकः-३)

सन्त॑ति॒र्वा ए॒ते ग्र॑हाः। यत्प॒रः सा॒मानः। वि॒षूवा॑न्दि॒वाकी॒र्त्यम्।
यथा॑ शा॒लायै॑ पक्ष॑सी। ए॒व सं॑व॒त्सर॑स्य॒ पक्ष॑सी। यदे॒तेन॑
गृ॒ह्ये॒रन्। वि॒षूची॑ सं॒वत्सर॑स्य॒ पक्ष॑सी॒ व्य॒वस्र॑सेयाताम्।

आर्ति॒मा॒र्च्छे॒युः। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते॑। यथा॒ शा॒ला॒यै पक्ष॑सी मध्य॒मं
व॒५श॒म॒भि सं॒मा॒यच्छ॑ति॥३३॥

ए॒व५ सं॒व॒त्स॒रस्य॑ पक्ष॑सी दि॒वाकी॒र्त्य॑म॒भि सं त॑न्वन्ति।
ना॒र्ति॒मा॒र्च्छन्ति॑। ए॒क॒वि॒५श॒म॒ह॑र्भवति। शु॒क्रा॒ग्रा ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते॑।
प्र॒त्युत्त॑ब्धे॒ स॒य॒त्वाय॑। सौ॒र्य ए॒तद॑हः प॒शुरा॑ल॒भ्यते॑। सौ॒र्यो-
ऽति॒ग्रा॒ह्यो गृ॒ह्यते॑। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ सं॒मर्ध॑यन्ति। अथो॒ अहं
ए॒वैष ब॑लि॒र्ह्यते॑। स॒प्तैत॑द॒हर॑ति॒ग्रा॒ह्या गृ॒ह्यन्ते॑॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शि॒रः
प्र॒जाना॑म्। शी॒र्ष॒न्ने॒व प्र॒जाना॑ प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त
शी॒र्ष॒न्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्र५ ह॒त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्य॑। स
इ॒माँल्लो॒कान॒भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भि॒जित॑ आसीत्।
तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्। यद्वै॑श्वक॒र्म॒णो गृ॒ह्यते॑॥३५॥

सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते।
ये वै॑श्वक॒र्म॒णं गृ॒ह्यते॑। आ॒दि॒त्यः श्वो गृ॒ह्यते॑। इ॒यं वा
अ॒दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। अ॒न्यो॑न्यो गृ॒ह्यते॑।
वि॒श्वान्ये॒वान्ये॒न क॑र्मा॒णि कु॒र्वाणा॑ यन्ति। अ॒स्याम॒न्ये॒न प्र॒ति
ति॑ष्ठन्ति। तावाऽप॑रा॒र्धात्स॑व॒त्स॒रस्या॒न्यो॑न्यो गृ॒ह्यते॑। तावु॒भौ
स॒ह म॑हाव्र॒ते गृ॒ह्यते॑। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। उ॒भयो॑र्लो॒कयोः
प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। अ॒र्क्य॑मु॒क्थं भ॑वति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ॥३६॥

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
 अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते।
 ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये
 अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति
 सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी
 हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा
 हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं
 क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः।
 पूर्वं पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः।
 पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः
 सत्रमासत॥५०॥

तपं आसीद्गृहपतिः। ब्रह्मं ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं ह
 होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्।
 सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्।
 भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं
 सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा
 उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च
 मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशं सद्ब्रह्मणस्तेजः।

अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्।
यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौ-
द्वाव्णः। यद्विश्वसृज आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्।
नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा
हैवायंजथस्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिन-
डुविः॥५३॥

इध्मः ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषां
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतत्राणि
तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां
पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमांसत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः।
ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म
नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्
योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं
सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः

पञ्चद॒शाः। पञ्च॑पञ्चा॒शतः॑ सप्त॒द॒शाः। पञ्च॑पञ्चा॒शत॑
 एकविं॑शाः। वि॒श्वसृ॒जाः॑ स॒हस्र॑संव॒त्सर॑म्। ए॒तेन॑
 वै वि॒श्वसृ॒जं इ॒दं वि॒श्वम॑सृजन्त। यद्वि॒श्वम॑सृजन्त।
 तस्मा॑द्वि॒श्वसृ॒जः। वि॒श्वमे॒ना॒ननु॑ प्रजायते। ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यम्
 सलो॒कतां॑ यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒म् सायु॑ज्यम्।
 सा॒र्ष्टिता॑ः स॒मानलो॒कतां॑ यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति॑। ये
 चै॒न॒त्प्राहुः॑। येभ्य॑श्चै॒न॒त्प्राहुः॑॥५६॥ ॐ॥

